

UOT 34**SƏNAYE MÜLKİYYƏTİ OBYEKTƏLƏRİ VƏ MÜASİR DÖVRDƏ
ONLARIN HÜQUQİ MÜHAFİZƏSİ****Ə.E.ƏLİYEV****Bakı Dövlət Universiteti
akbar.e.aliyev@gmail.com**

Kommersiya münasibətləri kontekstində sənaye mülkiyyəti obyektlərinin hüquqi mühafizəsinin real təmin edilməsi mexanizmlərinin müəyyən edilməsi daima əhəmiyyətli məsələlərdən biri hesab olunmuşdur. Qeyd edilən məsələ üzrə beynəlxalq tənzimləmənin 19-cu əsrdə həyata keçirilməyə başlanmış və "Sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi haqqında" Paris Konvensiyasının hələ 1883-cü ildə qəbul edilməsi bu hüquqi məsələyə beynəlxalq diqqətin mövcud olduğunu aydın sübutu kimi qiymətləndirilə bilər. Bununla belə rəqəmsal inqilabi dəyişikliklər, informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı və bütün sahələrdə geniş istifadəsi biznes və kommersiya münasibətlərinə də təsirsiz ötürməmişdir. Sənaye mülkiyyəti obyektləri həm əqli mülkiyyət hüququna dair bir kateqoriya, həm də iqtisadi kateqoriya olduğunu nəzərə alsaq, o zaman müasir dövrdə bu obyektlərin hüquqi mühafizəsinin təmin edilməsinin xüsusi əhəmiyyəti ilə seçildiyini qeyd edə bilərik. Rəqəmsal ticarət münasibətlərinin, transsərhəd kommersiya və biznes münasibətlərinin xarakteri nəzərə alınmaqla məqalədə sənaye mülkiyyəti obyektlərinin anlayışı və bu kateqoriya obyektlərin əhatə dairəsi, habelə müasir dövrdə transsərhəd münasibətlərdə tətbiq edilə bilən hüquqi mühafizə rejimləri araşdırılmışdır. Qeyd olunan istiqamət üzrə beynəlxalq sənədlərin tələbləri nəzərə alınmış, müxtəlif dövlətlərin normativ qanunvericiliyi və təcrübəsi baxımından müqayisəli təhlili aparılmışdır.

Açar sözlər: sənaye mülkiyyəti, əqli mülkiyyət obyektləri, sənaye mülkiyyəti obyektləri, paralel idxal, hüquqların tükənmə rejimləri, əmtəə nişanları

Məhz qeyd etdiyimiz kimi əqli mülkiyyət obyektlərinin əsas növlərindən biri də sənaye mülkiyyəti obyektləridir. Sənaye mülkiyyəti obyektlərinə dair əqli mülkiyyət hüquqlarından danışmadan əvvəl sənaye mülkiyyəti obyektlərinə anlayış vermək və onların mahiyyətini izah etmək daha məqsədəmüvafiq olardı. Qeyd edilməlidir ki, sənaye mülkiyyəti obyektləri öz spesifik xarakterinə görə həm əqli mülkiyyət hüquq münasibətləri kontekstində, həm də iqtisadi münasibətlər kontekstində öz xüsusi yeri ilə seçilir. Doğrudur bu ümumilikdə əqli yaradıcılıq fəaliyyətinin bütün nəticələri olan obyektləri üçün xarakterik xüsusiyyətdir. Lakin sənaye mülkiyyəti ob-

yektləri ilə əlaqədar meydana gələn münasibətlər bir qayda olaraq kommersiya və iqtisadi münasibətlərlə əlaqədar olur.

Sənaye mülkiyyətinin anlayışına gəldikdə isə bu bir çox beynəlxalq normativ aktlarda onun hüquqi anlayışına, həm də ədəbiyyatda müxtəlif tədqiqatçı müəlliflər tərəfindən müəyyən olmuş doktrinal anlayışlarına rast gəlinir. Sənaye mülkiyyəti obyektlərinin anlayışını, mahiyyətini ortaya qoyan və onun dəqiq əhatə dairəsini müəyyən edən beynəlxalq hüquqi aktlardan biri kimi 1883-cü il 20 mart tarixində qəbul edilmiş “Sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi üzrə Paris Konvensiyası”nı göstərə bilərik.

“Sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi üzrə Paris Konvensiyası”nın 1-ci maddəsində sənaye mülkiyyətinin mühafizəsinin dairəsi müəyyən edilmişdir. Belə ki, həmin beynəlxalq normanın hüquqi məzmununa əsasən əmtəə nişanları, firma adları, patent obyektləri, coğrafi göstəricilər və haqsız rəqabət sənaye mülkiyyəti obyektlərinin mühafizəsi kateqoriyasına aid edilir. Həmin normanın davamında qeyd olunur ki, sənaye mülkiyyəti dar mənada qavranılmamalıdır. Dolayı yolla desək sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi iqtisadiyyatın yalnız sənaye və bizneslə əlaqədar olan sahələrinə deyil, eyni zamanda kənd təsərrüfatı, təbii təsərrüfat malları və s. üzrə olan münasibətləri də özündə ehtiva edir [11]. Burada əsas bir məqam diqqəti cəlb edir. Sənaye mülkiyyəti obyekti kimi mallar, əmtəələr və ya xidmətlər nəzərə alınmalıdır, yoxsa həmin adları qeyd olunan obyektlər üzrə istifadə olunan əqli fəaliyyətin nəticələrini? Əvvəla hüquq normasının məzmunundan da görüldüyü kimi sənaye mülkiyyəti sferasının aid edildiyi sahələr müəyyən edilərkən konkret mülki dövriyyə obyektlərinin adları qeyd olunmuşdur. Bir sözlə desək, sənaye mülkiyyətinin mühafizəsinin əsas obyektləri kimi isə əqli mülkiyyət obyektləri olan patent obyektləri, əmtəə nişanı, coğrafi göstərici, firma adı və bu kimi digər əqli mülkiyyət obyektləri göstərilmişdir. Həmin əqli mülkiyyət obyektlərinin əhatə olunduğu dairəni isə iqtisadiyyatın bir hissəsi olan sənaye ilə məhdudlaşdırmamış geniş mənada dərk edilməsi üçün fundamental əsas müəyyən edilmişdir.

Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının nəşrində sənaye mülkiyyəti əqli mülkiyyətin təsnifatında əsa yeri tutduğu qeyd olunur və burada sənaye mülkiyyəti obyektlərinin əhatə dairəsinə inteqral sxem tərtibatları da daxil edilir [14, s.6]. Bu isə doktrinal olaraq sənaye mülkiyyəti obyektlərinə dair fərqli yanaşmanın müəyyən edildiyini deməyə əsas verir. Belə yanaşma bu kateqoriya əqli mülkiyyət obyektlərinin əhatə dairəsini genişləndirməklə onun əhəmiyyətini də daha zəruri edir.

Hüquq ədəbiyyatında qeyd olunur ki, sənaye mülkiyyətinə dair hüquqlar sənayedə istifadə oluna bilən əqli yaradıcılığın fəaliyyəti ilə əlaqədardır və yalnız bu nəticələri özündə ehtiva edir. Belə obyektlər kimi isə patent obyektləri, sənayedə tətbiq oluna bilən dizaynlar, nişanlar və coğrafi

göstəricilər göstərilir. O da qeyd edilir ki, ənənəvi əmtəə adları və ya inteqral sxem topologiyaları da sənaye mülkiyyəti kateqoriyasına aid edilməlidir [8, s.4]. Göründüyü kimi bu yanaşmada nəzərə çarpan əsas məqamlardan biri kimi sənayedə tətbiq edilə bilən spesifik xüsusiyyətinə rast gəlinir. Həqiqətən də heç də bütün əqli yaradıcılıq fəaliyyətləri və bu fəaliyyət nəticəsində meydana çıxan əqli mülkiyyət obyektlərinin yaradılması məqsədləri kommersiya məqsədi güdmür. Xüsusən də müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquq obyektlərinə münasibətdə bunu xüsusi vurğulamaq olar. Çünki həmin əqli fəaliyyət nəticələrinin iqtisadi dəyəri olur, lakin bu obyektlərin heç də hamısının yaradılmasında kommersiya məqsədləri güdülmür.

Ədəbiyyatda o da qeyd edilir ki, əqli mülkiyyət hüquqlarının bir növü olan sənaye mülkiyyəti özündə ixtira, faydalı model, əmtəə nişanı, sənaye nümunəsi və mənşə adları (göstəricilərini) özündə ehtiva edir [9]. Qeyd olunan mövqeni təkmil hesab etmək olmaz. Qeyd etməliyik ki, heç də sənaye mülkiyyətinin əhatə dairəsi adları çəkilən əqli mülkiyyət obyektləri ilə məhdudlaşır. Bu sənaye mülkiyyəti obyektlərinin qeyri-dəqiq təsbitinə, özü özlüyündə isə hüquqi boşluqların və hüquq mübahisələtinin meydana gəlməsinə səbəb ola bilər.

Müxtəlif dövlətlərin qanunvericiliklərində də sənaye mülkiyyətinə müxtəlif cür yanaşma sərgiləndiyini qeyd etsək yanılmazıq. Belə ki, bu istiqamətdə təhlil aparıldıqda bu nəticəyə gəlinə bilər ki, dövlətlərin qanunvericiliklərindən asılı olaraq sənaye mülkiyyətinə müxtəlif anlayışlar verilmiş, bəzi qanunvericilik aktlarında sənaye mülkiyyəti dairəsinə geniş yanaşma sərgilənsə də, bəzilərində bu cür yanaşmanın əksinə rast gəlinir.

Azərbaycan Respublikasında hazırda qüvvədə olan qanunvericilikdə sənaye mülkiyyətinə hüquqi anlayış verilməmişdir. Doğrudur əvvəllər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində sənaye mülkiyyəti obyektlərinə qanunverici tərəfindən anlayış verilmişdir. Belə ki “Patent haqqında” Qanunun 1-ci maddəsində sənaye mülkiyyəti obyektinə anlayış verilmiş, yalnız patent obyektləri olan ixtiralar, faydalı modellər və sənaye nümunələri bu kateqoriyaya daxil edilmişdir. Həmin obyektlərin əsas əlaməti kimi isə insanın əqli fəaliyyətinin nəticəsi olması müəyyən edilmişdir. Lakin bu anlayış 2009-cu ildə həmin Qanuna edilmiş dəyişikliklə çıxarılmışdır [1]. Qeyd olunan istiqamətdə qanunvericilikdə dəyişikliyin aparılmasını məqsəddə müvafiq hesab etmək olar. Çünki sənaye mülkiyyəti obyektlərinin konkret olaraq patent obyektləri çərçivəsində məhdudlaşdırılması doğru deyil. Praktikada əqli yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticəsi olan, sənayedə və ən əsasda sahibkarlıq fəaliyyəti ilə əlaqədar münasibətlərdə mühafizəsinin zəruriliyini bürüzə verən ixtira, faydalı model, sənaye nümunələri, əmtəə nişanı, xidmət nişanı, coğrafi göstərici, kommersiya sirri və s. kimi əqli mülkiyyət obyektlərinə rast gəlinir. Bundan əlavə olaraq sənaye mülkiyyətinə yalnız ixtira,

faydalı model və sənaye nümunələri ilə əlaqədar meydana çıxan münasibətləri tənzimləyən qanunda anlayış verilməsi də onun təfsir edilməsi baxımdan düzgün olmazdı. Odur ki, “Patent haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa 2009-cu ildə edilmiş dəyişikliklə bu anlayışın çıxarılması məqsədəmüvafiq hesab edilməlidir. Doğrudur qanuna müvafiq dəyişikliyin edildiyi dövrdə bu məsələ aktual olmasa da, hazırda dünya üzrə bu istiqamətdə ən çox müzakirə olunan məsələlərdən biri məhz sənaye mülkiyyəti obyektlərinin məhz insan əqli yaradıcılıq fəaliyyəti ilə bağlı olaraq deyil, süni intellektdən istifadə ilə meydana çıxması və bu məsələlərin hüquqi tənzimlənməsidir. Hazırkı tədqiqatın da əsas məqsədlərindən biri məhz bu cür məsələlərə dair meydana çıxan hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsinə dair doktrinal mövqenin formalaşdırılmasıdır. Odur ki, məhz insan əqli yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticəsi olmasının sənaye mülkiyyəti obyektinin əsas əlaməti kimi müəyyən edilməsi süni intellekt vasitəsi ilə yaradılmış sənaye və kommersiya ilə əlaqədar münasibətlərdə tətbiq oluna bilən obyektlərin hüquqi statusu ilə əlaqədar sərt neqativ tənzimləmə kimi qəbul edilə bilər. Qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi ilə müvafiq dəyişiklik “Patent haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa edilsə belə, hələ də həmin Qanunda sənaye mülkiyyəti obyektinə dair müddəa mövcuddur ki, bu da ziddiyyət kimi qəbul edilə bilər. Belə ki, həmin Qanunun 14-cü maddəsi “ixtira, faydalı model və sənaye nümunəsindən istifadə üçün müstəsna hüquq” adlansa belə həmin maddənin birinci hissəsində isə “sənaye mülkiyyəti obyektindən istifadə üçün müstəsna hüquq” ifadəsindən istifadə edilmişdir [12]. Göründüyü kimi bu cür ziddiyyətin hazırkı qüvvədə olan Qanunun müddəasında yer alması real münasibətlər kontekstində müxtəlif hüquqi problemlərin meydana gəlməsinə gətirib çıxara bilər. Belə ki, hazırda Azərbaycan Respublikasının milli qanunvericilik aktlarında sənaye mülkiyyəti ifadəsinə hüquqi anlayış verilməsinə rast gəlinmir. Buna baxmayaraq sənaye mülkiyyətinə “Sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi üzrə Paris Konvensiyası”nın 1-ci maddəsində anlayış verildiyini, Azərbaycan Respublikasının bu Konvensiyaya qoşulduğunu, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 148-ci maddəsinə əsasən tərəfdar çıxdığımız beynəlxalq müqavilələrin qanunvericilik sistemimizə aid edildiyini nəzərə alaraq, qanunvericiliyimizdə buna anlayış verildiyini qəbul etmək mümkündür.

Bu hissədə onu da qeyd etməyi zəruri hesab edirik ki, Azərbaycan Respublikasında vahid məhkəmə təcrübəsini formalaşdıran Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin Plenumunun “İşlərin ümumi və yaxud kommersiya məhkəmələrinə aidiyyətinin müəyyən edilməsi, məhkəmə aidiyyəti ilə bağlı mübahisələrə və məhkəmələr arasında yaranan fikir ayrılıqlarına baxılmasının xüsusiyyətlərinə dair” 2020-ci il 18 sentyabr tarixli 10 nömrəli Qərarında sənaye mülkiyyəti obyektləri kimi yalnız əmtəə nişanı,

coğrafi göstərici, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində patent obyektləri kimi müəyyən edilən ixtira, faydalı model və sənaye nümunəsi müəyyən edilmişdir [3]. Qeyd olunan yanaşma ümumilikdə sənaye mülkiyyətinin dairəsinin azaldılması kimi qəbul edilə bilər. Çünki məhz Paris Konvensiyasında müəyyən olunmuş istiqamətdə haqsız rəqabət də sənaye mülkiyyəti ilə əlaqədar münasibətlər kateqoriyasına aid edilir. Digər tərəfdən müasir dövrdə əqli yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticələri olaraq sənaye mülkiyyəti obyektlərinə xas bütün əlamətlərə və funksiyalara uyğun olan obyektlərin Ali Məhkəmə tərəfindən nəzərə alınması bu sahədə hüquq mübahisələrinin həllində daha məqsədmüvafiq olardı. O cümlədən müasir dövrün və daim sürətlə dəyişən, inkişaf edən münasibətlərin təbiətinə və tələblərinə uyğun olardı.

İtaliya Respublikasında “Sənaye Mülkiyyəti Məcəlləsi” qəbul edilmişdir. Bu Məcəllədə ən son edilmiş əlavə dəyişiklik edildikdən sonra sənaye mülkiyyətinin anlayışının daha genişləndirildiyi və bu kateqoriya əqli mülkiyyət obyektlərinin əhatə dairəsinə dair daha geniş yanaşma sərgiləndiyinin şahidi oluruq. Bu Məcəllənin 1-2-ci maddələrində sənaye mülkiyyəti obyektlərinə dair hüquqların həyata keçirilməsi üçün qeydiyyat şərtini müəyyən edir və sənaye mülkiyyəti obyektləri kimi əlavə olaraq mənsə adları, yarımkeçirici əmtəə topoqrafiyaları, konfidensial hesab olunan kommersiya məlumatları, konstruksion dizaynlar və sənayedə tətbiq olunan modellər, yeni bitki növləri də müəyyən edilmişdir [5]. Qeyd olunan mövqeni müsbət qiymətləndirmək olar. Ümumilikdə sənaye mülkiyyəti əqli mülkiyyətin bir növü olaraq əsas ticarət və kommersiya münasibətləri kontekstində xüsusi dəyərə malik olan və istifadə olunan əqli yaradıcılıq fəaliyyəti nəticələrini əhatə edir. Ümumilikdə bu anlayışı çox genişləndirilmiş kimi də qəbul etmək mümkündür. Bu cür tənziyyətə müsbət olmaqla sənaye mülkiyyətinin qavranılmasına dair məsələlərin tənzimlənməsinə də kömək edir.

Mövcud tədqiqatlar özü-özlüyündə sübuta yetirir ki, əqli mülkiyyətin alt kateqoriyalarından biri olan sənaye mülkiyyəti özü də müxtəlif əqli mülkiyyət obyektlərini özündə ehtiva edir. Ona görə də bu kateqoriyaya dar yanaşma sərgilənməsini istisna edir. Hüquq ədəbiyyatında haqlı olaraq qeyd edilmişdir ki, sənaye mülkiyyətinin əhatə dairəsinə ixtiralar, faydalı modellər, sənaye nümunələri, əmtəə nişanları, seleksiya nailiyyətləri, haqsız rəqabətdən qorunma aid edilməlidir [7, s.12]. Qeyd olunan yanaşmanı tam doğru olduğunu qəbul edərək hesab edirik ki, göstərilən kimi sənaye mülkiyyəti obyektlərinin əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi müasir dövrdə bu sahədə yaranan hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsi baxımından daha doğru olardı. Belə ki, sənaye mülkiyyəti obyektlərinin əhatə dairəsinin geniş aspektdə nəzərə alınaraq müəyyən edilməsi hazırda sənaye mülkiyyəti sahəsində meydana çıxan hüquq münasibətlərində sənaye mülkiyyəti obyektlə-

rinin mühafizəsi üzrə hüquqi mexanizmlərin formalaşması üçün daha əlverişli şərait yaradır. Belə olan halda hüquqi tənzimləmədə də hüquqi boşluqlarda sui-istifadə edilməsi kimi hallar aradan qaldırılmış olardı.

Sənaye mülkiyyəti obyektləri ilə əlaqədar meydana gələn hüquq münasibətləri müasir dövrdə də öz mahiyyət etibarilə, xarakteri və təbiəti baxımından da dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Belə ki, iqtisadi münasibətlərin sürətli inkişafı, iqtisadi münasibətlər üzrə qloballaşma tendensiyalarının müşahidə olunması özü-özlüyündə sənaye mülkiyyəti ilə əlaqədar meydana gələn hüquq münasibətlərinin dəyişməsinə əsas olmuşdur. Müasir dövrdə sənaye mülkiyyəti ilə əlaqədar münasibətlərin dəyişikliklərə məruz qalması sadəcə qloballaşma ilə məhdudlaşdırılsa düzgün olmazdı. Belə ki, bu proses özü-özlüyündə informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı, iqtisadi münasibətlərdə olan kateqoriya və platformaların mahiyyətə dəyişməsi və s. kimi bir sıra məsələlərin də təsiri nəticəsində dəyişikliklərə məruz qalır.

Qloballaşmaya anlayış verilməsi sənaye mülkiyyətinin hüquqi mühafizə rejimlərinin tətbiqi və bu proseslə əlaqədar meydana gələn problemlərin müəyyən edilməsi baxımından zəruri olardı. Qloballaşmaya müxtəlif aspektlərdən, müxtəlif mənbələrdə müxtəlif cür anlayış verildiyinə rast gələ bilərik. Ədəbiyyatda iqtisadi mənada qloballaşmaya anlayış verilərək qeyd olunur ki, qloballaşma özündə daha çox liberallaşma ilə əlaqəli olmaqla, xüsusi mülkiyyətin önə çıxarılması ilə azad bazar mühitinin formalaşdırılması, milli bazarların əlaqələndirilməsi, transsərhəd iqtisadi münasibətlərin və kommertiya münasibətlərin tətbiqini özündə ehtiva edir və bu da ticarət münasibətlərinin obyektlərinin, o cümlədən əmtələrin dövrüyyəsinin rahat şəkildə həyata keçirilməsi, iqtisadi münasibətlərdə inkişaf tendensiyalarının, müxtəlif istehlak bazarlarına çıxışın, habelə beynəlxalq rəqabətli transsərhəd əmək bazarının meydana gəlməsi ilə nəticələnir [13, s.10]. Sənaye mülkiyyətinin hüquqi mühafizəsinin kommertiya münasibətlərinin mərkəzində olduğunu nəzərə alaraq qloballaşma məhz bu hüquqi mühafizə rejimlərinin tətbiqinə xüsusi problemlərin və mübahisələrin meydana gəlməsi ilə nəticələnə bilər.

Sənaye mülkiyyətinin hüquqi mühafizəsinin təmin edilməsinə dair meydana gələn əsas hüquqi problemlər iki istiqamətdən təhlil edilə bilər. Bunlar müasir dövrdə elektron resurlardan istifadə imkanları ilə əlaqədar e-kommertiya platformalardan istifadə ilə bağlı meydana gələn hüquqi problemlər və qloballaşma nəticəsində meydana gələn hüquqi problemlər kimi adlandırıla bilər.

E-kommertiya platformalarının yaradılması və ticarətin rəqəmsallaşması özü-özlüyündə sənaye mülkiyyətinin hüquqi mühafizəsində mühim problemlər yaradır. Ticari münasibətlərdə coğrafi məkan məhdudiyyətini

aradan qaldırır və bu münasibətlərin transsərhəd xarakter almasına səbəb olur. Rəqəmsallaşmadan öncə bu proseslərin çox az sayda olduğunu nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki, ticarət münasibətlərinin elektron platformalarda aparılması idxal sayının artımına da səbəb olmuşdur. Ümumilikdə isə burada bir neçə məsələ meydana çıxır.

Sənaye mülkiyyəti obyektlərinin, xüsusilə də əmtəə nişanlarının istifadəsi ilə bağlı hüquq münasibətləri iki istiqamətdən qiymətləndirilə bilər. Onlardan birinci kateqoriyaya aid edilə bilən hüquq münasibətləri sahibkar və istehlakçı arasında mövcud olan münasibətlərdir. Bu münasibətlər kontekstində əmtəə nişanı və ya bu məqsədlə istifadə olunan digər sənaye mülkiyyəti obyektinə əsas fərqləndirici nişan kimi malları və ya xidmətləri bir-birindən fərqləndirir. Digər tərəfdən ikinci kateqoriya münasibətlər kimi sahibkarlar arasında sənaye mülkiyyəti obyektləri ilə əlaqədar meydana gələn münasibətlər fərqləndirilə bilər. Belə münasibətlər kontekstində əsas məsələ sənaye mülkiyyəti obyektlərindən istifadə halı ilə bağlı olur. Bir çox hallarda bu hüquq münasibətləri çərçivəsində meydana gələn mübahisələr isə həmin obyektlərdən qanunsuz istifadə halı və bunun nəticəsində haqsız qazanc əldə edilməsi ilə əlaqədardır.

Ümumi mənada əqli mülkiyyət təbiətə ikili xarakter daşıyır. Belə ki, qorunma qeyri-maddi hissəyə şamil edilir. Bu obyektlərin maddiləşmiş vəziyyətini nəzərə alaraq, onlar mülki dövriyyəyə daxil olur. Əqli mülkiyyət obyektlərini özündə ehtiva edən maddi daşıyıcılar mülki dövriyyəyə daxil olduqda əqli mülkiyyət hüquq münasibətləri kontekstində ilkin satış məsələsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Çünki bu hüquqların tükənməsi ilə sıx bağlıdır.

Onu da qeyd etməyi zəruri hesab edirik ki, hüquqi qorunma prinsipi yalnız əqli mülkiyyətin qeyri-maddi obyektlərinə şamil olunur və onun əksini tapmış maddi obyektə aidiyyəti yoxdur. Hüquqi qorunma prinsipi yalnız əqli mülkiyyət obyektlərinə aid edilir, lakin əqli mülkiyyət obyektləri əks olunmuş mallara (əmtəələrə) aid edilmir [6, s.41-43].

Bu istiqamətdən sənaye mülkiyyəti üzərində müstəsna hüququn əhatə dairəsinin dəqiq müəyyən edilməsi onun qanunsuz istifadəsinə dair hissədə olduqca xüsusi əhəmiyyət kəsb edən bir məsələdir. Çünki sənaye mülkiyyəti obyektlərindən qanunsuz istifadə edilməsi həmin əqli mülkiyyət nəticələrindən istifadə ilə yaradılmış malların ticarət dövriyyəsinə çıxarılması ilə nəticələnəcəkdir. Odur ki, bu qanunsuz istifadə halı, həmçinin bunu qanunsuz istifadə edən şəxs üçün vurulmuş ziyan həcmində kompensasiya ödənilməsi kimi maddi itkilərə də səbəb ola bilər.

Qeyd etməyi zəruri hesab edirik ki, sənaye mülkiyyəti obyektlərindən istifadə və onlar üzərində müstəsna hüquqlara dair məsələlərdə milli və ya beynəlxalq tükənmə konsepsiyasının müəyyən edilməsi olduqca zəruri mə-

sələdir. Bu məsələnin əmtəə nişanından qanunsuz istifadə halı ilə bağlı təhlilinin aparılması, xüsusilə zəruridir. Çünki əmtəə nişanları mülki dövriyyədə istifadəsinə ən çox rast gəlinən sənaye mülkiyyəti obyektlərindən biridir.

Əqli mülkiyyət obyektlərinə dair hüquqların tükənməsinin qaydaları və hüquqi nəticələri idxal ölkəsindən, yəni milli yurisdiksiyadan asılı olaraq əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Bunun isə özü-özlüyündə paralel idxala dair hüquqi rejimlərin təsbit olunması üçün əsas olur. Bu şəkildə qeyd edə bilərik ki, ümumilikdə paralel idxala dair hüquqda təsbit olunmuş normalar özü-özlüyündə müxtəlif hüquqların tükənməsinin rejimlərinin yaranmasına əsas olur. Hüquqların tükənməsi hüquq sahibinin əqli mülkiyyət obyekti üzərində olan müstəsna hüquqlarının istifadə və sərəncam hüququ kontekstində məhdudlaşdırılması ilə nəticələnir. Burada əsas məqsəd cəmiyyət və hüquq sahibi arasında ədalətli balansın qorunması və sui-istifadə nəticəsində ictimai maraqlara ziyan dəyməsinin qarşısının alınmasıdır. Bununla hüquq sahibinin eyni əqli mülkiyyət obyekti üzərindən bir neçə dəfə gəlir götürməsinin qarşısı alınır.

Paralel idxalın həm hüquqi, həm də iqtisadi nəticələri mövcuddur. İqtisadi cəhətdən o, əmtəə nişanı ilə təchiz edilmiş malların müxtəlif qiymətlərlə istehlakçılara təqdim edilməsini təşviq edir ki, bu da ticarət inhisarının yaranmasına mane olur. Paralel idxalın qadağan edilməsi bazarda inhisarçı yanaşma əmtəə nişanının sahibi və ya səlahiyyətli şəxs tərəfindən satılan malların qiymətlərinin süni artımına, şişirdilməsinə gətirib çıxara bilər. Daha ucuz alternativlər olmadıqda, istehlakçılar yeganə idxalçının müəyyən etdiyi qiymətə mal almaq məcburiyyətində qalır. Bu da, ümumi bazara, eləcə də bazarda mövcud olan tələb və təklifə mənfi təsir göstərə bilər. Ona görə də paralel idxalın müsbət təsiri ondan ibarətdir ki, o, qiymətləri aşağı salmağa məcbur edir və istehlakçılara daha ucuz qiymətə mal təqdim etməklə istehlak bazarlarında inhisarçı qütbləşmənin qarşısını alır. Bu, resursların daha səmərəli bölüşdürülməsinə və ölkədə bütün istehlakçılar üçün təqdim edilmiş malların rəqabətli mühitdə daha sərfəli qiymətə əldə edilməsi imkanını yaradır. Həmçinin paralel idxal əmtəə nişanı sahiblərinin istehlak bazarlarında inhisarçı mövqə sərgiləmələri üçün müstəsna hüquqlarından sui-istifadə etmələrinə mane olur və beləliklə, konkret olaraq ölkədə tətbiq olunan hüquqların tükənməsi konspesiyasına uyğun olaraq, azad ticarəti təşviq edir. Paralel idxalın mənfi təsiri kimi isə onu göstərmək olar ki, hüquq sahibinin və ya onun icazə verdiyi subyektlərin əmtəə nişanı üzərində müstəsna hüququn məhdudlaşdırılması və həmin nişan ilə təchiz edilmiş mallara münasibətdə ilkin satışdan sonrakı proseslərdən kənar qalmasına səbəb olur. Bununla, həmçinin həmin mallara münasibətdə keyfiyyətə nəzarət etmək imkanları da məhdudlaşdırılır.

Mənbələrin birində qeyd edilir ki, paralel idxal meydana çıxan məsələ

saxta malların deyil, orjinal əmtəə nişanı malların müstəsna hüquq sahibinin razılığı olmadan idxal olunması və satılmasını özündə ehtiva edir. Qeyd olunan orijinal mallar, həmçinin “boz mallar” kimi adlandırıla bilər. Bu isə müstəsna hüquq sahibinin vahid ticarət partnyoru ilə əməkdaşlıq edərək mallarının satılması prosesində maneələrə səbəb ola bilər. Bu hallar ümumilikdə həm hüquq sahibinin, həm də onunla müqavilə bağlayaraq malları idxal edən sahibkarların hüquqlarının pozulması ilə nəticələnir [2, s.32-33]. Qeyd olunan yanaşmada paralel idxala dair sərgilənmiş mövqe ilə razılaşmaq mümkündür. Qeyd edilməlidir ki, bu özü özlüyündə qeyd olunan kateqroiya hüquq münasibətlərini dərindən dərk etmək üçün də köməkçi ola bilər.

Beləliklə, paralel idxala qətiyyətlə yol verilməyən hüquqların tükənməsinin milli rejimi və paralel idxala imkan verən hüquqların tükənməsinin beynəlxalq rejimi fərqləndirilə bilər.

Əmtəə nişanı ilə təchiz edilmiş orjinal məhsulun və ya xidmətin ölkənin ticarət dövriyyəsinə buraxılmasından sonra həmin ölkə ərazisində belə qadağanın tətbiq edilməməsi milli tükənmə konsepsiyası kimi qəbul edilir. Milli tükənmə rejimi bir qayda olaraq hüquq sahibinin müstəsna hüquq dairəsini genişləndirir və onun müstəsna hüquqi maraqlarının təmin edilməsi, onun icazəsi olmadan ona məxsus əmtəə nişanlı mal və ya xidmətlərin kommersiya məqsədilə üçüncü şəxslər tərəfindən dövriyyədə istifadəsini istisna edir. Qeyd etmək olar ki, milli tükənmə rejiminin tətbiq edildiyi ölkələrdə idxal yalnız əmtəə nişanın hüquq sahibi və ya onun icazə verdiyi subyektlər tərəfindən həyata keçirilə bilər. Bu konsepsiya paralel idxalın qarşısını almaqda bazarda rəqabətin azalmasına və istehlakçının seçimlərinin azalması ilə tələb çoxluğuna nisbətdə təklif azlığına səbəb olur. Bununla hüquq sahibi qanunvericiliklə başqa qayda nəzərdə tutulmayıbsa (tariflərin və ya qiymətlərin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi və s.) sahibi olduğu əmtəə nişanı ilə təchiz edilmiş malların və ya xidmətlərin qiymətlərini öz iradəsinə uyğun olaraq istədiyi kimi müəyyən edir.

Beynəlxalq tükənmə rejimi isə əmtəə nişanlı orjinal mal və ya xidmətin ümumilikdə ticarət dövriyyəsinə buraxılmasından sonra ona dair heç bir ölkədə qadağa tətbiq edilməməsi hallarını özündə ehtiva edir. İstehlakçıların rəqabətli mühitdə orjinal məhsullara çıxışının təmin edilməsi baxımından beynəlxalq tükənmə konsepsiyası daha əlverişli hesab edilə bilər. Paralel idxala imkan verən bu rejim bazarda rəqabətliliyin artmasına, eyni zamanda istehlakçının daha çox seçim imkanları mövcud olduğu, əmtəə və ya xidmətlərə əlçatanlığın səviyyəsinin yüksək xarakterizə edildiyi bazar mühitinin formalaşmasına imkan yaradır.

Milli tükənmə rejimində hüquq sahibinin müstəsna hüquqlarının dairəsi daha geniş olsa da, beynəlxalq tükənmə rejimində hüquqların dairəsi daralır. Odur ki, bu rejimlər əsas fərqi hüquq sahibinin müstəsna hüquq-

larının həcmində özünü göstərir.

Digər tərəfdən regional tükənmə konsepsiyası da fərqləndirilir ki, bu rejim regiona daxil olan ölkələrdən birində əqli mülkiyyət obyektinin əks olunduğu məhsulun və ya xidmətin ilkin satışının həyata keçirilməsindən sonra həmin regiona daxil olan ölkələrdə sərbəst dövriyyəsinin təşkilini ehtiva edir. Avropa İttifaqı bu rejim üçün uğurlu nümunə kimi qəbul edilə bilər. Hüquqların tükənməsinin üçüncü forması kimi fərqləndirilən hüquqların regional rejim əsasında tükənməsi həm milli, həm də beynəlxalq tükənmənin hibridi kimi qəbul edilə bilər. Regional ticarət bloku daxilində paralel idxala və ticarətə imkan verir, eyni zamanda blokdan kənarıdan paralel ticarəti məhdudlaşdırılır. Regional bazar və ya icma bazarı prinsipinə əsaslanaraq, hüquqların regional tükənməsi halında, regional bloka üzv olan ölkələrdən birinin hüquq sahibinin məhsullarının istehlak bazarına çıxarıldıqda ilkin satışdan sonra hüquqları tükənir. Bununla belə, məhsullar regiondan kənar bazara daxil olduqda hüquqlar tükənmir, yəni hüquq sahibi öz məhsullarını regiondan blokdan kənar istənilən ölkədən idxalını məhdudlaşdırma bilər.

Onu da bildiririk ki, Rusiya Federasiyasının Konstitusiyaya Məhkəməsinin 2018-ci il 13 fevral tarixli 8-P (8-II) nömrəli qərarında formalaşdırdığı hüquqi mövqeyə görə, orjinal olan əmtəə nişanı ilə təchiz edilmiş malların (boz mallar) paralel idxalının qadağan edilməsi Rusiya Federasiyasının Konstitusiyasına zidd deyildir [15].

Azərbaycanda Amerika Ticarət Palatası (AmCham) üzvlərinin rəyi əsasında 2018-ci ildə hazırlanmış “Ağ Sənəd”də Azərbaycan Respublikasında hüquqların tükənməsinin milli rejiminin tətbiq edildiyi, bununla yanaşı əqli mülkiyyət qanunvericiliyinin müddələrinin gömrük səviyyəsində icrasının mexanizminin, başqa sözlə paralel idxalın qarşısını alan vasitənin mövcud olmadığı qeyd olunmuşdur [2, s.33].

Əlavə olaraq qeyd etməyi zəruri hesab edirik ki, ÜƏMT-nin inkişaf etməkdə olan dövlətlər üçün “Əmtəə nişanı, firma adı və haqsız rəqabətə yol açan hərəkətlər haqqında” Model Qanununda hüquqların tükənməsinin milli rejimini müəyyən edən müddəa milli rejimi dəqiq və aydın şəkildə ifadə edilmişdir. Belə ki, qeyd edildiyi kimi nişanın qeydiyyatı onu qeydiyyatdan keçirmiş hüquq sahibinə həmin nişan altında ölkədə qanuni olaraq satılan mallara heç bir dəyişiklik edilməmişdirsə onlara münasibətdə həmin nişandan üçüncü şəxslərin istifadəsinə mane olmaq hüququ vermir. Əgər nişanla təchiz olunmuş mallar ölkədə qanuni şəkildə satılıbsa, qanunvericiliyə uyğun olaraq üçüncü şəxslər bu mallara münasibətdə nişandan istifadə etməyə mane olmurlar və onlar həmin nişan altında malı yenidən satmaq və ya nişanı nümayiş etdirmək və nişanın altında təklif olunan mallar üçün müvafiq təbliğatla məşğul olmaq hüququna malikdirlər [10].

Qeyd edilməlidir ki, milli tükənmə rejimi əqli mülkiyyət hüquq sa-

hiblərinin hüquqlarının qorunması baxımından əlverişli olsa da, istehlak bazarında rəqabətli qiymətlərin təmin edilməsi və istehlakçılara orjinal məhsullara əlçatanlığın təmin edilməsi baxımından əlverişli deyil. Yeni qəbul edilmiş Rəqabət Məcəlləsində paralel idxalın qarşısını alan bu cür hərəkətlərin haqsız rəqabətə yol açan hüquqazidd hərəkətlər kimi nəzərə alındığı müşahidə olunur [4]. Bunları və informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı, habelə ticarətin rəqəmsallaşması prosesini nəzərə alaraq qeyd edirik ki, paralel idxala yol verilən beynəlxalq rejimin tətbiqi daha məqsədamüvafiqdir. Çünki bu müasir dövrdə idxalla bağlı yaranan problemlərin hüquqi problemlərin sayının azalmasına və azad bazar iqtisadiyyatı kontekstində istehlakçı yönümlü bazar qiymətləri siyasətinin inkişafına səbəb olacaqdır.

Nəticədə qeyd edilməlidir ki, müasir dövrdə sənaye mülkiyyəti obyektləri ilə əlaqədar münasibətlərinin rəqəmsallaşması yuxarıda qeyd edilən hüquqi problemlərin meydana çıxmasına səbəb ola bilər. Ona görə də dövlətlərin öz bazar təbiətlərini və mövcud iqtisadi və sosial durumlarını nəzərə alaraq qeyd edilən konsepsiyalardan birini tətbiq edərək qanunvericilik normalarında bunu dəqiq ifadə etməsi bu hüquqi problemlərin aradan qalxması ilə nəticələnəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. 20 oktyabr 2009-cu il tarixli 893-IIIQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ("Azərbaycan" qəzeti, 27 dekabr 2009-cu il, №289)
2. Ağ sənəd-2018, Azərbaycanda Amerika Ticarət Palatası (AmCham), - 2018, - 155 s., - s.32-33
3. Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin Plenumunun "İşlərin ümumi və yaxud kommertiya məhkəmələrinə aidiyyətinin müəyyən edilməsi, məhkəmə aidiyyəti ilə bağlı mübahisələrə və məhkəmələr arasında yaranan fikir ayrılıqlarına baxılmasının xüsusiyyətlərinə dair" 2020-ci il 18 sentyabr tarixli 10 nömrəli Qərarı <https://e-qanun.az/framework/47287> 01.03.2024
4. Azərbaycan Respublikasının Rəqabət Məcəlləsi <https://e-qanun.az/framework/56187> 23.05.2024
5. Codice della proprietà industriale (decreto legislativo 10 febbraio 2005, n. 30, aggiornata con le modifiche introdotte dal decreto legislativo 19 maggio 2020, n. 34) <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/569325> 05.04.2024
6. İmanov K. Əqli mülkiyyət müasir mərhələdə (hüquqların qorunması və təminatı). – Bakı: - 2020, - 48 s.
7. İmanov K. Əqli mülkiyyətə giriş, Əqli Mülkiyyət Hüquqları (Məqalələr toplusu), Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyi, 2022, 198 s., 3-14 s.
8. Intellectual Property Rights Learn about IP Rights in Horizon 2020, TProject International Development Ireland (IDI) Ltd, 26 p. https://www.euraxess.org.tr/sites/default/files/domains/tr/th2020_ipr_brochure_eng_apr17.pdf 12.05.2024
9. Maciejewski M, Bux U. Intellectual, industrial and commercial property, Fact sheets of European Union <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/36/intellectual-industrial-and-commercial-property>

10. Model Law for Developing Countries on Marks, Trade Names, and Acts of Unfair Competition, 1967, 118 p, p.50
11. Paris Convention for the Protection of Industrial Property of March 20, 1883, as revised at Brussels on December 14, 1900, at Washington on June 2, 1911, at The Hague on November 6, 1925, at London on June 2, 1934, at Lisbon on October 31, 1958, and at Stockholm on July 14, 1967, and as amended on September 28, 1979
12. Patent haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu - https://e-qanun.az/framework/3934#_edn3 20.04.2023
13. Reich S. "What Is Globalization? Four Possible Answers", Working paper, - № 261, - 1998, - 20 p.
14. Understanding Industrial Property, WIPO Publication No. 895E, - 2016, - 26 p.
15. Конституционный Суд Российской Федерации Постановление От 13 Февраля 2018 Г. N 8-П По Делу О Проверке Конституционности Положений Пункта 4 Статьи 1252, Статьи 1487 И Пунктов 1, 2 И 4 Статьи 1515 Гражданского Кодекса Российской Федерации В Связи С Жалобой Общества С Ограниченной Ответственностью "Паг"

ОБЪЕКТЫ ПРОМЫШЛЕННОЙ СОБСТВЕННОСТИ И ИХ ПРАВОВАЯ ОХРАНА В СОВРЕМЕННУЮ ЭПОХУ.

А.Э.АЛИЕВ

РЕЗЮМЕ

Одним из важных вопросов в контексте коммерческих отношений всегда считалось определение механизмов реального обеспечения правовой охраны объектов промышленной собственности. Международное регулирование по указанному вопросу стало осуществляться еще в XIX веке и Парижской конвенция «о защите промышленной собственности» 1883 года можно рассматривать как наглядное доказательство того, что этому правовому вопросу уделяется международное внимание. Таким образом, цифровые революционные изменения, быстрое развитие информационных технологий и их широкое использование во всех сферах не остались незамеченными для деловых и коммерческих отношений. Учитывая, что объекты промышленной собственности являются одновременно категорией по праву интеллектуальной собственности и категорией экономики, то можно отметить, что в современную эпоху обеспечение правовой охраны этих объектов отличается особой важностью. Учитывая характер цифровых торговых отношений, трансграничных коммерческих и деловых отношений, в статье исследовалось понятие объектов промышленной собственности и объем этой категории объектов, а также режимы правовой защиты, которые могут применяться в трансграничных отношениях в современную эпоху. В этом направлении был проведен сравнительный анализ с точки зрения нормативного законодательства и практики различных государств, а также учтены требования международных документов.

Ключевые слова: промышленная собственность, объекты интеллектуальной собственности, объекты промышленной собственности, параллельный импорт, режимы исчерпания прав, товарные знаки

INDUSTRIAL PROPERTY OBJECTS AND THEIR LEGAL PROTECTION IN THE MODERN PERIOD

A.E.ALIYEV

SUMMARY

In the context of commercial relations, determining the real mechanisms of protection of industrial property objects has always been considered one of the important issues. International regulation on the mentioned issue began to be implemented in the 19th century, and the adoption of the Paris Convention "On the Protection of Industrial Property" as early as 1883 can be considered as a clear evidence of the existence of international attention to this legal issue. However, the digital revolutionary changes, the rapid development of information technologies and their wide use in all fields have an impact on business and commercial relations. If we take into account that industrial property objects are both a category of intellectual property rights and an economic category, then we can note that in the modern era, the provision of legal protection of these objects is of particular importance. Taking into account the nature of digital trade relations, cross-border commercial and business relations, the article examines the concept of industrial property objects and the scope of this category of objects, as well as legal protection regimes that can be applied in cross-border relations in the modern era. The requirements of the international documents in the mentioned direction were taken into account, and a comparative analysis was carried out in terms of the normative legislation and experience of different states.

Keywords: industrial property, intellectual property objects, industrial property objects, parallel import, regimes of exhaustion of rights, trademarks